

ORIGINAL ARTICLE

The Plunder of the Venetian Merchants' Caravan in Lar and its Consequences on the Evolution of Shah Abbas I's Foreign Policy: From the Conquest of Lar to the Seizure of Bahrain and Hormuz

Mohammad Hassan Rahimian

Assistant Prof., Faculty of Literature and Humanities, Jahrom University, Jahrom, Iran.

Correspondence:

Mohammad Hassan Rahimian

Email: mhrahimian@jahromu.ac.ir.

Received: 29 Oct 2025

Accepted: 03 Feb 2026

How to cite

Rahimian, M.H. (2025). The Plunder of the Venetian Merchants' Caravan in Lar and its Consequences on the Evolution of Shah Abbas I's Foreign Policy: From the Conquest of Lar to the Seizure of Bahrain and Hormuz. *Iran Local Histories*, 13(2), 170-183. (DOI: [10.30473/lhst.2026.76297.3026](https://doi.org/10.30473/lhst.2026.76297.3026))

ABSTRACT

Shah Abbas I of the Safavid dynasty can be regarded as a commercially oriented and development-minded ruler. During his reign, Iran's foreign trade relations experienced remarkable growth. His foreign policy was centered on eliminating obstacles to international trade and firmly establishing absolute control over key trade routes to ensure their security. Beyond relying on traditional commercial pathways, Shah Abbas sought to break free from Ottoman dominance over land routes by securing control over the shores of the Persian Gulf and its islands, while simultaneously playing an active role in the emerging maritime trade spurred by the discovery of new sea routes. This opportunity arose following the destruction of Venetian merchant assets in the Lār region and Shah Abbas's subsequent legal claims against the Republic of Venice. But why was the fate of these merchants so significant to Shah Abbas? Based on a re-examination of previously overlooked Italian-language sources, this study demonstrates that Shah Abbas—having repeatedly pledged to Venetian authorities through various envoys to serve as a powerful protector of merchants—launched a calculated campaign to conquer Bahrain, Lār, Gombrun, and Hormuz. This was not only aimed at securing and controlling vital trade routes but also at extending the reach of his authority to the shores of the Persian Gulf, thereby asserting his power and enhancing his credibility on the international stage.

KEYWORDS

Allahverdikhan, Ebrahimkhan, Hormuz, Lar, Shah Abbas, Venetian.

Extended Abstract

The Plunder of the Venetian Merchants' Caravan in Lar and its Consequences on the Evolution of Shah Abbas I's Foreign Policy: From the Conquest of Lar to the Seizure of Bahrain and Hormuz

Introduction

Shah Abbas I can be considered one of the greatest kings of Iran in the post-Islamic period. His reign can be analyzed within a strategic framework. It appears that this policy was primarily designed to gain the support and trust of the merchant community in Europe, in order to ensure the prosperity of foreign trade and ultimately achieve economic objectives. The adoption of this approach played a key role in establishing Shah Abbas's image as an economically and commercially oriented ruler. He firmly opposed any factor that threatened this strategy, making the protection of foreign traders' lives and financial security a red line in both domestic and foreign policy. Given this context, it is not surprising that the conquest of Lar and its annexation to Safavid territory during Shah Abbas's reign was prompted by the fact that Ibrahim Khan, the ruler of Lar, had committed widespread oppression against a merchant, leading to a formal complaint before Shah Abbas. In response, Shah Abbas — who simultaneously dispatched various ambassadors to the Senate and pledged to be a powerful protector of merchants — captured Bahrain, Lar, Gombron, and Hormuz through a carefully planned campaign. He was fully aware that control over the Lar region was an essential prerequisite for effective sovereignty over the Persian Gulf and oversight of foreign trade. Moreover, such control provided the necessary foundation for future expansionism, particularly the sustained dominance of Bahrain and Hormuz, as the old power structure in the Bahrain region operated under the influence of Hormuz, which itself had long been subject to the authority of Lar.

Theoretical Foundations and Background of the Research

To date, no scholarly article has examined why Lar was conquered or assessed its impact on Shah Abbas's foreign policy. Only two books have addressed the method of conquest, but the present study aims to utilize previously neglected Italian-language sources to investigate the causes and manner of this event, as well as its implications for Shah Abbas's foreign policy and the establishment of special control over the Persian Gulf. The research method employed in this article is descriptive-analytical. First, a scientific description of the events is provided, followed by an analysis of their causes, interpretation, and explanation. In other words, both the why and the how are addressed to achieve a more comprehensive understanding of the historical evolution. For the description of events, library sources, historical maps, and internet-based resources are used to uncover and illustrate the available facts. In this regard, primary sources — especially those in Italian — will be prioritized, followed by secondary sources based on their relevance and chronological order. The findings indicate that Shah Abbas was actively seeking a pretext to conquer the Persian Gulf and its islands, so that while safeguarding trade routes and foreign traders, he could achieve full control over maritime trade centers in the Persian Gulf. The looting of property and the oppression in Lar provided him with the ideal opportunity.

Result

The conquest of Lar and its annexation to Safavid territory during the reign of Shah Abbas I was, in fact, the realization of a long-term strategic plan to dominate the trade routes leading to the Persian Gulf and to control maritime trade, thereby reducing reliance on land routes passing through the Ottoman Empire. Shah Abbas sought to incorporate the northern Persian Gulf region into his domain, but he avoided attacking areas without a justifiable cause, as the presence of numerous ambassadors and foreign representatives in his capital meant that any aggressive move would be closely monitored and could damage his international reputation. The hostile actions of Ibrahim Khan, the ruler of Lar, toward merchants and officials ultimately provided Shah Abbas with the necessary justification to achieve his goal. Shah Abbas, who viewed the Portuguese as a rival, held merchants and pilgrims in high regard. He repeatedly emphasized in letters conveyed through his ambassadors that he would not tolerate the oppression of merchants. The visible presence of Venetian merchants at his court further demonstrated his favorable stance toward European traders and pilgrims. Shah Abbas understood that failure to act decisively could result in European merchants severing their ties with Iran. Under this pretext, Shah Abbas launched a campaign to prevent the recurrence of such incidents and to fulfill his long-standing ambition: to control key maritime trade points in both the northern and southern Persian Gulf. While capturing Bahrain and Lar, he placed these regions under direct Persian rule. He later captured Gombron and eventually returned the island to Iran, arguing that Hormuz had long governed Lar with British support. Now, with this justification, he could safely pursue his strategic objectives.

KEY WORDS

Allahverdikhan, Ebrahimkhan, Hormuz, Lar, Shah Abbas, Venetian.

پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران

سال سیزدهم، شماره دوم، پیاپی بیست‌وششم، بهار و تابستان ۱۴۰۴ (۱۸۳-۱۷۰)

DOI: 10.30473/lhst.2026.76297.3026

«مقاله پژوهشی»

تاراج کاروان بازرگان ونیزی در لار و پیامدهای آن در تحول سیاست خارجی شاه عباس اول: از فتح لار تا تصرف بحرین و هرمز

محمد حسن رحیمیان

استادیار، گروه معارف اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه چهرم، چهرم، ایران.

نویسنده مسئول:

محمد حسن رحیمیان

rahimian@jahromu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۴

چکیده

شاه عباس اول صفوی را می‌توان شاهی تجارته‌پیشه و توسعه‌طلب دانست که در عصر وی، مناسبات تجارت خارجی ایران رونق چشمگیری یافت. سیاست خارجی وی بر محور زدودن هرگونه مانع در مسیر تجارت بین‌المللی و نیز تثبیت حاکمیت مطلق بر مسیرهای تجاری به منظور تضمین امنیت آنها استوار بود. شاه عباس علاوه بر دنبال کردن مسیرهای سنتی بازرگانی، به دنبال بهانه‌ای بود که با تسلط بر کرانه‌های خلیج فارس و جزایر آن هم از مسیرهای زمینی تحت سیطره عثمانی خلاصی یابد و هم نقشی فعال در تجارت نوین دریایی ایفا کند که با کشف مسیرهای جدید دریایی پدید آمده بود. این فرصت با تاراج اموال بازرگانی ونیزی در محدوده حکومت لار و دادخواهی او پدید آمد. اما چرا سرنوشت این بازرگان برای شاه عباس مهم بود؟ این پژوهش که با روش تاریخی و براساس بازخوانی برخی منابع مغفول ایتالیایی‌زبان انجام شده، نشان می‌دهد شاه عباس که با اعزام سفیران مختلف به سنای ونیز وعده داده بود محافظ قدرتمند بازرگانان است، برای اثبات اقتدار خود، با یک برنامه حساب شده به تسخیر بحرین، لار، گمبرون و هرمز دست یازید تا علاوه بر تامین امنیت و کنترل راه‌های تجاری، مرزهای اقتدار خویش را تا پس کرانه‌های خلیج فارس بگستراند.

واژه‌های کلیدی

ابراهیم‌خان، الله‌وردیخان، شاه عباس، لار، ونیزی، هرمز.

استناد به این مقاله:

رحیمیان، محمد حسن (۱۴۰۴). تاراج کاروان بازرگان ونیزی در لار و پیامدهای آن در تحول سیاست خارجی شاه عباس اول: از فتح لار تا تصرف بحرین و هرمز. فصلنامه علمی پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران، ۱۳(۳)، ۱۷۰-۱۸۳.

(DOI:10.30473/lhst.2026.76297.3026)

پښتونستان ښوونځي
پښتونستان ښوونځي
پښتونستان ښوونځي

مقدمه

شاه عباس اول (ح: ۱۰۳۸-۹۹۶ق) را می‌توان یکی از بزرگترین شاهان ایران در دوران پسااسلام دانست. اقتدار و شهرت وی به حدی فراگیر بود که مورخان اروپایی معاصرش از وی با لقب گراند یا کبیر یاد می‌کردند (بلو، ۱۳۹۶، ص ۹) به طوری که شاه عباس پس از کوروش دوم (ح: ۵۵۹-۵۲۹ ق م) و داریوش اول هخامنشی (ح: ۴۸۶-۵۲۲ ق م) تنها شاه ایرانی است که از جانب اروپاییان با لقب کبیر یاد شده است. احترام ویژه شاه عباس اول نسبت به اروپاییان و تسامح مذهبی آشکار وی را می‌توان در چارچوبی راهبردی و کاملاً هدفمند تحلیل نمود. به نظر می‌رسد این سیاست عمدتاً در راستای جلب نظر و اعتماد جامعه بازرگانان اروپایی طراحی شده بود تا از رهگذر آن، رونق تجارت خارجی و در نهایت، تحقق اهداف اقتصادی تضمین گردد. اتخاذ این نگرش، نقشی کلیدی در تثبیت تصویر شاه عباس در مقام فرمانروایی اقتصادمحور و تجارت‌اندیش ایفا نمود. وی با قاطعیت با هر عاملی که برهم زنده این راهبرد بود، مقابله می‌کرد، به گونه‌ای که تأمین امنیت جانی و مالی بازرگانان خارجی، به خط قرمز غیر قابل عبور او در سیاست داخلی و خارجی بدل شده بود. با ذکر این مقدمه این مدعا عجیب نخواهد بود که فتح لار و انضمام آن به قلمرو صفوی در زمان شاه عباس به این علت صورت گرفت که ابراهیم خان حاکم لار ظلم فراوانی را به یکی از تاجران ونیزی روا داشت و دادخواهی مرد ونیزی نزد شاه عباس منجر به فتح لار گردید. شاه عباس که در همان روزگار با اعزام سفیران مختلف به سنای ونیز وعده داده بود محافظ قدرتمند بازرگانان است، با یک برنامه حساب شده به تسخیر بحرین، لار، گمبرون و هرمز دست زد. او به درستی واقف بود که تسلط بر منطقه لار، عاملی اجتناب‌ناپذیر برای اعمال حاکمیت مؤثر بر خلیج فارس و نظارت بر تجارت خارجی است و برای توسعه طلبی‌های بعدی، به ویژه تسلط دائم بحرین و هرمز، قدرت کافی را در اختیار وی قرار می‌دهد زیرا براساس ساختار قدیمی قدرت در منطقه، بحرین عموماً تحت حوزه نفوذ هرمز و هرمز نیز تابع حکومت لار قرار داشت. بررسی برخی منابع مغفول مانده ایتالیایی‌زبان، توصیف کامل‌تری از چگونگی این سلسله رویدادها به دست می‌دهد که اساس این پژوهش بر آن قرار گرفته است.

منابع ایتالیایی زبان

کتاب *Delle condizioni di Abbas re di Persia* خلاصه‌ای از احوالات و اقدامات شاه عباس است که توسط پیترو دل‌واله جهانگرد ایتالیایی نوشته شده است. دل‌واله در این کتاب به فضایل و رذایل اخلاقی شاه عباس پرداخته و اقدامات مهم او از جمله فتح لار به تفصیل بیان شده است. این کتاب با سفرنامه مشهور دل‌واله متفاوت است (Della valle, 1628).

کتاب *Pietro della Valle, Estratti dal diario inedito* یا بخش‌های منتشر نشده نامه‌های پیترو دل‌واله نیز دارای مطالب مهمی در مورد فتح هرمز می‌باشد که ارتباط این نبرد با وقایع پیشین را به خوبی بیان می‌کند. آلدو کاستلانی^۲ با بررسی آرشیوهای مختلف این بخش مغفول از نوشته‌های دل‌واله را منتشر کرده است (Castellani, 1996).

کتاب *Elogi di Capitani Illustri* نوشته لورتزو کراسو^۳ در قرن هفدهم نیز اطلاعات خوبی از احوال شاه عباس و اقدامات وی ارائه می‌دهد و اشاراتی به فتح لار دارد (Crasso, 1683).

کتاب *La Repubblica di Venezia e la Persia* تألیف گولیلمو برشه^۴ سیاستمدار و نویسنده ایتالیایی قرن نوزدهم است که با دسترسی به بایگانی‌ها و اسناد مهم دولتی روندی کلی از روابط دولت‌شهر ونیز و ایران در دوران آق‌قویونلو و صفوی ارائه می‌دهد. اسناد پیوست این کتاب بسیار ارزشمند هستند. (Berchet, 1865).

پیشینه پژوهش

بررسی‌ها نشان می‌دهد تاکنون مقاله مستقلی درباره فتح لار و پیامدهای آن در سیاست خارجی شاه عباس اول نگاشته نشده اما در چند کتاب از فتح لار یاد شده است. نصرالله فلسفی در کتاب *زندگانی شاه عباس*، فتح لار و چگونگی انجام آن را از زبان آنتونیو دِگوا^۵ و اسکندربیگ ترکمان نقل می‌کند اما از آنجا که هدف فلسفی تنها ذکر رویداد بوده، به تأثیر آن در ادامه سیاست‌های شاه عباس و جزئیات و چرایی اهمیت این رویداد اشاره‌ای نکرده است (فلسفی، ۱۳۵۳). کتاب تاریخ مفصل لارستان با وجود اشتباهاتی چند، شرح کاملی از این رویداد را ارائه می‌دهد اما از منابع ایتالیایی‌زبان استفاده‌ای نبرده و به تکرار گفته‌های نصرالله فلسفی بسنده کرده است (وثوقی و دیگران، ۱۳۸۵). اما پژوهش پیش‌رو بر آنست تا با استفاده از برخی اسناد و منابع ایتالیایی‌زبان نگاهی نو به این مقوله

3. Lorenzo Crasso
4. Guglielmo Berchet
5. Antonio de Gueva

2. Aldo Castellani

رسید، حکام لار و هرمز تنها به ارسال ایلچیان با هدایا اکتفا کردند (نطنزی، ۱۳۷۳، ص ۳۵۰). یعقوب‌خان در سال (۹۹۶ق) از سوی شاه عباس مامور کشتن مهدی‌قلی‌خان ذوالقدر شد و متعاقب این ماموریت به حکومت فارس منصوب گردید اما درصدد گسترش قلمرو خویش برآمد و مناطقی از اصفهان و لار را ضمیمه مناطق تحت فرمان خود ساخته (نطنزی، ۱۳۷۳، ص ۳۴۳)، دم از استقلال زد (اسکندر بیگ، ۱۳۸۷، ص ۳۸۴). وی حتی به کرمان و یزد نیز لشکر کشید و برای آنها حکامی تعیین کرد (اسکندربیگ، ۱۳۸۷، ص ۴۲۲) و به فراریان قزلباش مثل بوداق قراکو و مختار سلطان تکلو پناه داد (اسکندربیگ، ۱۳۸۷، ص ۴۳۱). او ادعا داشت از شاه تهماسب صفوی نسب می‌برد و ایالت فارس میراث اوست (حسینی فسایی، ۱۳۸۸، ج ۱، ص ۴۳۳). ادعای اخیر او کافی بود که شاه عباس درصدد دفع وی برآید و در سال (۹۹۹ق) متوجه فارس شد. یعقوب‌خان، هراسان خود را به قلعه اصطخر رساند و در آنجا پناه گرفت. شاه جمعی را مامور محاصره قلعه کرد و خود وارد شیراز شد (استرآبادی، ۱۳۶۶، ص ۱۴۷).

عملکرد ابراهیم‌خان در رابطه با یعقوب‌خان نیز مورد رضایت شاه نبود. در سال (۹۹۸ق) یعقوب به بهانه فرار یکی از مخالفانش به نام جنیدبیگ به لار رفت و به ابراهیم‌خان خلعت بخشید که وی مخالفتی نکرد و خلعت را پوشید (اسکندربیگ، ۱۳۸۷، ص ۴۲۶). از سوی دیگر در سال (۱۰۰۵ق)، به هنگام حکمرانی الله‌وردی‌خان بر فارس، ابراهیم‌خان قریه سعادت‌آباد جویم را که محل عبور کاروان‌های بازرگانی بود تصرف کرد و در آنجا برج و بارو ساخت (وثوقی، ۱۳۸۰، ص ۳۹۴).

با چنین پیش زمینه‌ای وقوع حادثه دیگری سبب شد شاه عباس درصدد تصرف لار برآید. «هم در کاشان جمعی از مسیحیه از دست ابراهیم‌خان پادشاه لار شکایت کردند که اموال ما را به عنف و تعدی گرفته نمی‌دهد، حکم جهان مطاع به اسم الله‌وردی‌خان نافذ شد که اموال جماعت مسیحیه را گرفته تسلیم صاحبان نماید» (منجم، ۱۳۶۶، ص ۲۱۳). «زیادتی‌ها که در لار به تجار و مترددین این دیار می‌نمودند مزید علت گشته، الله‌وردی‌خان حسب‌الفرمان قضا جریان به تادیب و تنبیه ایشان متوجه گردید» (اسکندربیگ، ۱۳۸۷، ص ۶۱۶). ابراهیم‌خان ابتدا از در عذرخواهی درآمد و الله‌وردی‌خان از قصد خویش منصرف شد اما چون بار دیگر اعمال خود را تکرار کرد «و با تجار و مترددین که وارد لار می‌شدند زیادتی‌ها کرده از جمعی مبلغ‌ها به عنف و تعدی می‌گرفتند و تجار شکایت بسیار از وکلا و منسوبان ابراهیم‌خان و عدم قدرت او بر منع ایشان نمودند» الله‌وردی‌خان دوباره عازم لار شد (اسکندربیگ، ۱۳۸۷،

انداخته و به چرایی اهمیت سرنوشت بازرگان ونیزی برای شاه عباس و پیامدهای آن در سیاست خارجی وی بپردازد.

مختصری از مناسبات حکومت لار با صفویان

اسناد و منابع برجای مانده از عهد صفوی، اشارات متعددی به مناسبات و عملکرد حاکمان لار با صفویان دارند. شاه تهماسب اول (ح: ۹۸۴-۹۳۰ق)، ابراهیم‌خان را که از سال (۹۴۸ تا ۹۷۳ق) در لار به شغل پدران خود مشغول بود به خطاب دیوان‌بیگی‌باشی مفتخر ساخت (برن، ۱۳۵۷، ص ۱۳۵) اما او را در سال (۹۷۳ق) عزل کرد (زامباور، ۱۳۵۶، ص ۳۸۷). حکام لار از جمله ابراهیم‌خان خود را از نژاد گرگین میلاد می‌دانستند که در عهد کیانیان به حکومت لار منسوب شد (اسکندربیگ، ۱۳۸۷، ص ۶۱۶). به نظر می‌رسد گرگین میلاد در واقع همان گُلن مهران در تاریخ سبئوس است که سپاهبد کوست شمال و احتمالاً جد بهرام چوبین بود. بهرام چوبین خود را نتیجه گرگین میلاد می‌دانست. گرگین شخصیتی افسانه‌ای از کیانیان بود که مهرانی‌ها نسب خود را به او می‌رساندند (پورشریعی، ۱۳۹۸، ص ۱۱۷). به هنگام جلوس شاه اسماعیل دوم (ح: ۹۸۴-۹۸۵ق)، ایلچیان ابراهیم‌خان حاکم لار برای سعادت‌بوسی در دارالسلطنه قزوین حضور یافتند (نطنزی، ۱۳۷۳، ص ۴۳؛ واله اصفهانی، ۱۳۷۲، ص ۵۴۰). به روزگار شاه عباس، نورالدهرخان بن ابراهیم‌خان مشهور به عادل‌شاه فوت شد و پسرش میرزا علاءالملک جانشین وی شد و ملقب به ابراهیم‌خان ثانی گردید (اسکندربیگ، ۱۳۸۷، ص ۶۱۶). وی جوانی قابل بود که اکثر علوم متداول را مطالعه کرده و در علم موسیقی ماهر بود اما خرد امور مملکتی نداشت (اسکندربیگ، ۱۳۸۷، ص ۶۱۸). مولفان تاریخ مفصل لارستان به اشتباه هر دو ابراهیم‌خان را یکی دانسته‌اند (وثوقی، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۴۰۷-۴۱۱)؛ اما از آنجا که اسکندربیگ، ابراهیم‌خان را حاکمی جوان دانسته که به هنگام مرگ سی و پنج سال داشت (اسکندربیگ، ۱۳۸۷، ص ۶۱۸)، غیرممکن است این جوان همان باشد که به هنگام جلوس اسماعیل دوم یعنی سال (۹۸۴ق) نمایندگانی به شرفیابی اعزام کرد.

پیش‌زمینه‌های اختلاف میان شاه عباس اول و ابراهیم‌خان دوم

اولین بارقه اختلافات زمانی زده شد که شاه عباس به منظور دفع فتنه یعقوب‌خان ذوالقدر، به فارس آمده بود. «مناسب این بود که ابراهیم‌خان در چنین وقت سعادت بساط بوسی دریابد» اما مشاوران بداندیش سبب شدند وی به حضور شاه نرود (اسکندر بیگ، ۱۳۸۷، ص ۶۱۶). در حالی که حاکم کهگیلویه به شخصه به خدمت شاه

ونیزی و کاتولیک با دختری از ارامنه که تبعیتی از پاپ نداشتند جز با اجازه پاپ و برخی تعهدات امکان‌پذیر نبود (Code of Canon Law, p. 1124-1129) از سوی دیگر تصور اینکه کشیشان پرتغالی در هرمز آن بانو را از وی جدا کنند و بعد سانتو فونته بتواند وی را همراه با خدمتکارانش از طریق جاده تجاری لار بفرستد معقول نیست.

با عبور افراد و اموال مرد ونیزی از لار گروهی از راهزنان، زن و مال‌التجاره وی را ربودند و یکی از خدمتکاران نیز کشته شد و ابراهیم‌خان حاکم لار آن زن را تصاحب کرد. مرد ونیزی پس از خبردار شدن از این حادثه چون اطلاع داشت ونیزی دیگری در دربار شاه عباس به سر می‌برد و مورد عنایت شاه است، تصمیم گرفت از او یاری بخواهد. بدین‌سان مسیری به جز لار اختیار کرد و روی به اصفهان نهاد. در آنجا به واسطه هموطنش نزد شاه باریافت و با آب و تاب فراوان فلاکت‌هایش را برای شاه نقل کرد و التماس بسیار نمود که با اقتدارش به‌عنوان شاهی بزرگ، مشکل وی را حل کند و از مصائب وارده بر مظلومی ناتوان انتقام بگیرد. بازرگان ونیزی به شاه خاطر نشان کرد که اگر در سفرها چنین اهانت‌هایی به رهگذران کنند، بازرگانان خارجی، ایران را طرد کرده و از انجام آن سفرها کاملاً دلسرد می‌شوند. شاه عباس از کار ابراهیم‌خان خشمناک شد و بی‌درنگ مرد ونیزی را با نامه‌ای نزد الله‌وردی‌خان حاکم شیراز فرستاد که از همه صاحب‌منصبان شاه، به ایالت لار نزدیک‌تر بود و دستور داد که یکی از افرادش را همراه مرد ونیزی به لار بفرستد تا از ابراهیم‌خان بخواهد اموال و زنش را مسترد کند و به وی تفهیم کند که اگر آن را انجام داد عزیز داشته می‌شود وگرنه منتظر عواقبش باشد (Della valle, 1628, p. 19). فرمان شاه برای دادرسی بازرگان ونیزی در سراب‌چشمه به الله‌وردی‌خان رسید و او مظفریبیک، پسر خواجه‌روح‌الله را با مسیحیان به لار فرستاد و مضمون حکم شاه را به اطلاع ابراهیم‌خان رسانید. «مشارالیه در ازای آن وجه تعلق می‌نمود. مظفریبیک حقیقت بی‌التفاتی و تعافل ابراهیم‌خان را به خدمت الله‌وردی‌خان به نوشتن عریضه‌ای اعلام نمود» (منجم، ۱۳۶۶، ص ۲۱۳). ابراهیم‌خان ادعا کرد که جنایت، کار دزدان بوده و اموال مرد ونیزی پراکنده شده است و از زن نیز خبری ندارد (Della valle, 1628, p. 19).

مرد ونیزی که در لار برایش مسجل شد که همسرش در قصر ابراهیم‌خان در میان زنان صیغه‌ای وی به سر می‌برد، دوباره به نزد شاه عباس بازگشت و تضرع بسیار کرد تا انتقام او را بگیرد. شاه

ص ۱۶۱۷). فیگوئرا^۱ نیز با تایید این موضوع می‌نویسد که به فرمان شاه عباس، الله‌وردی‌خان سلطان شیراز؛ شاه لار ابراهیم‌خان را به غارت اموال بازرگانانی که به ایران رفت و آمد می‌کردند متهم کرد و شهر را به تصرف درآورد (فیگوئرا، ۱۳۶۳، ص ۹۵). منظور از جماعت مسیحیه، کاروانی متعلق به فردی ونیزی بود که اموال و ناموس او در قلمرو ابراهیم‌خان مورد تعرض قرار گرفت. نام وی سانتو فونته^۲ بود که زنی زیبا از ارامنه را به همراه داشت. در هرمز وی را مجبور کردند که این زن را رها سازد. وی بانو را همراه با برادر کوچکش و مقداری کالا روانه بصره ساخت تا از آنجا به ونیز رود. به هنگام عبور کاروانیان از لار حاکم آنجا ابراهیم‌خان اموال کاروان را گرفت و زن را نیز تصاحب کرد. وی تلاش بسیاری کرد تا آن بانو و برادر ده‌ساله‌اش را مسلمان سازد اما موفق نشد (فلسفی، ۱۳۵۳، ج ۳، ص ۱۸۴؛ De Gueva, 1646, p. 50). بازرگان ونیزی که در هرمز این واقعه را شنید خود را به اصفهان رسانید و از طریق یکی از هموطنانش به نام جاکومو فاوا^۳ از شاه عباس استعانت جست (De Gueva, 1646, p. 51). روایت دل‌واله از این رویداد کامل‌تر و قابل اطمینان‌تر از روایت دیگران است زیرا علاوه بر اینکه او کتاب تاریخ ایران دِگوا^۴ را خوانده بود (دل‌واله، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۸۹۱) از آنجا که به نظرش ایرانیان تا حدودی لاف‌زن بودند (دل‌واله، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۸۱۵)، بدون تحقیق چیزی از آنان را نمی‌پذیرفت، تعصب خاصی درباره شاه عباس نداشت و در موارد زیادی وی را سرزنش می‌کرد (دل‌واله، ۱۳۸۰، ج ۲، ص ۹۳۱).

به گفته دل‌واله، بازرگانی ونیزی که برای تجارت به هرمز رفته بود، بانوی جوان مسیحی را به همراه داشت. در آنجا فهمید که ماموران پرتغالی حوزه قضایی کلیسا درصدد هستند برای جلوگیری از رسوایی، آن زن را از وی بگیرند. پس برای پیشگیری از این کار، فوراً او را از هرمز به کرمان و از آنجا همراه با مقداری از بارهای خریداری شده در معیت دو یا سه خدمتکار به بصره گسیل داشت تا خودش نیز بعداً از راه دریا به آنها ملحق شود (Della valle, 1628, p. 19). هرچند دِگوا معتقد است در هرمز سانتو فونته را مجبور کردند که زن را رها سازد اما این گفتار دل‌واله به حقیقت نزدیک‌تر است که سانتو فونته از ترس کشیشان پرتغالی، زن را از راه دیگری روانه ساخت. از آنجا که بانوی ارمنی همسر قانونی سانتو فونته نبود، دل‌واله برای حفظ آبرو از ذکر نام هموطنش خودداری کرده است. دل‌واله که کاتولیکی متعصب و فردی نزدیک به خاندان پاپ بود این را به خوبی می‌دانست که ازدواج فردی

3. Giacomo Fava
4. De Gueva

1. Figueroa
2. Santo Fonte

گردانیگو^۳ که ابریشم‌های شاه عباس را در ونیز هدر داده بود، مثل زندانی تحت نظر قرار داشت (Giorgio Rota, 2009, p.16).

از بدقابلی ابراهیم‌خان، ورود اعتراض‌آمیز سانتو فوتته ونیزی به دربار شاه عباس مصادف با دورانی بود که سفیران ویژه شاه برای تجدید پیمان‌های قدیمی و دوستانه با ونیز، در رفت و آمد بودند. یکی از اولین سفرهای شاه عباس به ونیز فردی ارمنی به نام هاکوپ مارکاریان آمدتسی^۴ بود که در سال (۱۰۰۵ق/ ۱۵۹۷م) عازم اروپا گردید و در بیست و سوم ژوئن همین سال مورد بازجویی ونیزیان قرار گرفت (بایبوردیان، ۱۳۷۵، ص ۳۱). مدتی بعد ونیزیان از پذیرش آنتونی شرلی و حسینعلی‌بیگ بیات خودداری کردند زیرا در فکر مصالحه با عثمانی بودند و سفیری از عثمانی در ونیز حضور داشت (بلو، ۱۳۹۶، ص ۱۱۲). سفیر بعدی شاه عباس، عفت‌بیگ^۵ بود که حامل نامه ملوکانه بود و در ژوئن ۱۶۰۰م به سنای ونیز معرفی شد. شاه عباس در نامه‌اش با تأکید بر گسترش روابط تجاری، متعهد شده بود که آزادی تجارت بازرگانان ونیزی و سایر دولت‌های اروپایی را تضمین کند. عفت‌بیگ خطاب به سنای ونیز از قول شاه‌عباس چنین گفت: «نام ونیزی در ایران نه تنها دوست‌داشتنی بلکه بسیار قابل احترام است و ایرانیان با آغوش باز هرآنچه را بازرگانان ونیزی به آنجا می‌آورند می‌پذیرند. شاه من تمایل دارد که این رفت‌وآمدها ادامه یابد و آنها که به ایران آمده‌اند مورد لطف و حمایت قرار گرفته‌اند» (Berchet, 1865, Doc. XXIX). این نامه به تاریخ (هشتم ژوئن ۱۶۰۰م / ۲۶ ذی القعدة ۱۰۰۸ق) در سنای ونیز قرائت گردید. متعاقباً سنا نیز نامه‌ای به شاه عباس نوشت و ابراز امیدواری کرد که دولت ونیز بتواند رفتاری مشابه را با بازرگانان ایرانی داشته باشد تا «به خوبی از همه جا بازدید کنند و به معامله بپردازند و هر بار که به ونیز بیایند مورد لطف فراوان قرار گیرند تا سودمندترین تجارت برای حداکثر اتباع فراگیر شود» (Berchet, 1865, Doc. XXXI).

اراده شاه عباس برای تجارت با ونیز چنان محکم بود که چندی بعد سفارت باشکوهی را به سرپرستی فتحی‌بیگ^۶ به ونیز اعزام کرد که در (پنجم مارس ۱۶۰۳م / ۲۲ رمضان ۱۰۱۱ق) وارد ونیز گردید و هدایای بی‌نظیری را از جانب شاه عباس به سنای ونیز، شخص دوجه^۷ ونیز و کلیسای مشهور سن مارکو^۸ تقدیم نمود. شاه عباس در نامه‌اش مجدداً آزادی و امنیت تجارت ونیزیان را تضمین کرده بود: «همواره دروازه‌ها را به روی همه کسانی که از سرزمین‌های

عباس به خاطر خواهش‌های وی و قباح آن عمل انجام شده تکانی خورد و به الله‌وردی‌خان فرمان داد که فوراً با همه سپاه فارس به سرزمین لار وارد شود و ابراهیم‌خان را دست بسته به دربار بفرستد و یا سرش را ارسال کند. الله‌وردی‌خان که فرماندهی بی باک بود به محض دریافت اولین فرامین عباس، سپاهیان را گرد آورده و به سرزمین لار لشکر کشید- (Della valle, 1628: p. 19). (23)

واکاوی اهمیت سرنوشت بازرگان ونیزی برای شاه عباس و

پیامدهای آن در سیاست وی

به گفته دِگوا شاه عباس دشمنی آشتی‌ناپذیری با دزدان و راهزنان داشت و آنان را به سختی مجازات می‌کرد و با این کار قلمرو خویش را از وجود آنها عاری ساخته بود و «به نظرم مسافرها در هیچ جای دنیا به این راحتی راه نمی‌پیمایند» (بلو، ۱۳۹۶، ص ۱۲۸). وقتی توماس هربرت به فیروزکوه رسید، داروغه شهر گوش و بینی یک مرد و دست یک نفر دیگر را قطع کرده و نفر سوم را به دار آویخته بود. گناه آنها دزدیدن چیز کم‌بهای به ارزش دو شلینگ از فراش یک تاجر انگلیسی مقیم اصفهان بود (هربرت، ۱۴۰۰، ص ۹۱). آوازه محبت شاه عباس نسبت به خارجی‌ها در تمام اروپا پیچیده بود به نحوی که لورنتزو کراسو^۱ نویسنده ایتالیایی در سال (۱۶۸۳م) نوشت عباس پادشاهی است که به دلیل نظم و انضباط نظامی که داراست، به خاطر محبتش به خارجی‌ها، عشقش به نزدیکان، عدالت با مردم، سخاوتش با لشکریان، تجارب نظامی و پیروزی‌های مقابل ترکان، می‌تواند جایگاهی عظیم در میان فرماندهان برجسته عصر ما داشته باشد (Crasso, 1683, p. 69). ونیزیان در دربار حضور فعالی داشتند و شاه عباس، ونیزیان را رقیب پرتغالی‌ها می‌دانست. جاکومو فاوا که بازرگان ونیزی به‌واسطه او به نزد شاه بار یافت، در سال (۱۰۰۶ق/ ۱۵۹۸م) از جانب چرولامو بونتیمپلی^۲ تاجر ثروتمند ونیزی به منظور سرمایه‌گذاری تجاری به هند اعزام شد تا برای تأسیس انجمنی تجاری تحت مالکیت بونتیمپلی و یک بازرگان فلاندری مستقر در ونیز عمل کند (Giorgio Rota, 2009, p. 15). فاوا در حدود سال‌های (۱۰۱۰ق/ ۱۶۰۱م) تا (۱۰۱۵ق/ ۱۶۰۶م) در دربار شاه عباس در اصفهان بود. وی در سال (۱۰۱۸ق/ ۱۶۰۹م) به‌عنوان گروگان آنجلو

6. Fethy Bei

۷. Doge: دوجه‌ها عالی‌ترین مقام سیاسی ونیز بودند. دوجه مقامی انتخابی بود و وراثت در آن نقش نداشت و حق تعیین جانشین نداشت و باید مشورت می‌کرد.

8. San Marco

1. Lorenzo Crasso

2. Gerolamo Bontempelli

3. Angelo Gradenigo

4. Hakob Markaryan Amedtsi

5. Efet Beg

هریک از آنها تبیین کند. مورخه: ربیع‌الثانی ۱۰۲۰ ق، ۱۶۱۱ میلادی» (Berchet, 1865, Doc. LXII).

بنابراین اقدامات ابراهیم‌خان برای شاه عباس که گسترش تجارت خارجی را دنبال می‌کرد، قابل تحمل نبود. علاوه بر این منطقه لار و بازار آن نیز که اهمیت بسیاری داشت چشم شاه عباس را گرفته بود. به گفته جان کارترایت بهترین سنگ‌های بازار از لار آورده می‌شد (Osborne, 1745, p. 742). فتح لار تسلط بر مسیر بازرگانی عمده زمینی، از مرکز ترانزیت کالای هرمز در خلیج فارس به درون مناطق مرکزی ایران را به دست دولت صفوی می‌نهاد (بلو، ۱۳۹۶، ص ۱۲۱). توماس هربرت با اشاره به فتح لار می‌نویسد، بیگلریگی شیراز آن قدر غنیمت به چنگ آورد که برای حمل آنها به شیراز ۷۰۰ شتر لازم بود. بیشتر این غنایم از کاروان‌های زیادی به دست آمد که از بغداد، قزوین، تبریز و اصفهان در زمان رونق تجارت و داد و ستد با پرتغالیان می‌آمدند (هربرت، ۱۴۰۰، ص ۴۵). با فراهم آمدن بهانه لازم، شاه عباس تصمیم گرفت برنامه بلندمدت خود را به برای دستیابی به تجارت خلیج فارس به اجرا درآورد. برای نیل به این هدف ابتدا درصدد فتح بحرین برآمد که آن را جزیری از ایالت فارس می‌دانست. تصرف لار نیز ادعای تسلط بر هرمز را تقویت می‌کرد چرا که هرمز در گذشته تابع لار به شمار می‌آمد.

محافظت از امنیت راه‌های تجاری با تصرف مواضع کلیدی

فتح بحرین پیش‌زمینه فتح لار

سال ۹۱۲ ق آغاز تسلط پرتغالی‌ها بر خلیج فارس بود (اقبال، ۱۳۲۸، ص ۵۴). آنها پس از تصرف هرمز، به تصرف بحرین نیز دست یازیدند و همین امر سبب واکنش دولت‌های عثمانی و ایران شد. پرتغالی‌ها پس از تصرف هرمز به تدریج «در بحرین نیز دخل کرده بودند» (اسکندریبیگ، ۱۳۸۷، ص ۶۱۵). عثمانی‌ها ناوگانی را از طریق دریای سرخ عازم خلیج فارس کردند اما نتوانستند از پس پرتغالی‌ها برآیند (منجم‌باشی، ۱۳۹۳، ص ۵۱۸). بحرین تابع فرمانده دریایی پرتغال مقیم در هرمز بود اما بحرینی‌ها دوست نداشتند زیر سلطه این دولت استعمارگر باشند بنابراین نسبت به ترکان عثمانی روی خوش نشان دادند هرچند به علت تشیع‌شان به سمت صفویان گرایش بیشتری داشتند (اقبال، ۱۳۲۸، ص ۷۷). در سال ۱۰۱۰ ق رکن‌الدین مسعود حاکم بحرین که برادر وزیر هرمز یعنی رئیس شرف‌الدین لطف‌الله بود، تصمیم گرفت بحرین را از یوغ هرمز جدا کند اما چون از پرتغالی‌ها بیم داشت از معین‌الدین فالی که از بزرگان

دور به‌ویژه ونیز می‌آیند باز می‌گذاریم و از جانب ما به نیکی مورد توجه قرار می‌گیرند و به آنها مرحمت می‌شود تا هرکسی که از ایران بازمی‌گردد از الطاف ملوکانه و رفتارهای نیکی که با وی می‌شود راضی و خشنود باشد. پس همان‌گونه که ما با اتباع شما با نهایت محبت و دوستی رفتار می‌کنیم باید چنین رفتاری نیز با اتباع ما انجام پذیرد تا معامله و تجارت، میان بازرگانان دو طرف با گسترش بیشتری ادامه یابد» (Berchet, 1865, Doc. XXXII). عزم جدی شاه را همچنین می‌توان در منشور سلطنتی که چندین سال بعد خطاب به بازرگانان ونیزی صادر شد مشاهده کرد. در این منشور آمده بود: «الملک لله. با این منشور سلطنتی، ای جمعیت محترم بازرگانان ونیزی که سایه لطف خداوند همیشه بر سر شما باد! به اطلاع می‌رساند که اراده ما همواره بر لطف و گرمیداشت خاص همه بازرگانان خارجی صرف‌نظر از هر رتبه و شرایطی در قلمرو پادشاهی ثروتمندان بوده است و به‌ویژه مسیحیان که بسیار مورد علاقه و احترام ما هستند. ما در هر زمان از هیچ‌گونه تلاشی برای این کار کوتاهی نکرده‌ایم. به‌طوری که هریک از آنها خوشحال و راضی از برخوردهای خوب و شرافتمندانه ما به وطن و دیار خود بازگشتند. همه بازرگانان ملت فرانک^۱ و ارمنی که تاکنون در این کشور بوده‌اند، می‌توانند به این امر شهادت دهند. نه هرگز اجازه داده ایم و نه هیچ یک از رعایای ما مجاز است که در حق آنها کمترین توهین و خشم و کمترین آسیبی به اندازه یک موی ساده از سرشان روا دارد. با وجود این ما می‌بینیم که بازرگانان مسیحی به خاطر ترس و نگرانی جنگ‌های کنونی، جرأت نمی‌کنند که مثل بقیه آزادانه به این سرزمین‌ها بیایند. ما خواستیم که آنها را تشویق و دعوت کنیم که بیایند و بدون هیچ سختگیری در قلمرو پادشاهی وسیع ما رفت و آمد کنند و با فراغ خاطر و بدون پرداخت عوارض بازرگانی و امور معمول، برای خدمات و منافع مشترک اتباع دو طرف مداومت کنند. آنها در هر شهر و مکان دولت ما مورد توجه و گرمیداشت قرار خواهند گرفت، به آنها آزادی می‌دهیم تا بتوانند از پادشاهی ما، ابریشم و هر کالای دیگری را بدون ترس بخرند و خارج کنند بدون اینکه مورد آزار و اذیت یا ممانعت کسی قرار گیرند. همان‌طور که در این مورد به جووانی فرانچسکو ساگردو^۲ فرد مورد اطمینان بزرگان و شاهان ملت مسیحی که توسط ما به‌عنوان منشی عمومی در شهر و دولت ونیز انتخاب شده است، نیز نوشته‌ایم که حسن نیت و اراده ما را به اطلاع همه بازرگانان ونیزی برساند و این مجوز سلطنتی ما را برای

الله‌وردی‌خان آذوقه کافی به همراه برد. دوم آنکه لار فاقد رودخانه و کاریز و آب چشمه بود و تنها برکه‌هایی داشت که با آب باران پر می‌شد و به هنگام نزدیک شدن دشمن آن را مسموم می‌ساختند اما خان شیراز با اطلاع از این امر با خود آب فراوان آورده بود و سوم اینکه «لار دارای قلعه محکمی بود و در حوالی آن برج کیخسروی بود» (منجم، ۱۳۶۶، ص ۲۱۴). الله‌وردی‌خان ابتدا قلعه بنارو^۱ را که کلید ایالت لار بود تصرف کرد (Crasso, 1683, p. 69). این رویداد توسط توماس هربرت نیز که در اواخر حکومت شاه عباس به ایران آمد، تایید می‌شود: «به بنارو رفتیم. ویرانه‌های قلعه قدیمی که ایرانیان به تازگی تخریب کرده‌اند، روی تپه‌ی بزرگی دیده می‌شود» (هربرت، ۱۴۰۰، ص ۴۷).

الله‌وردی‌خان پس از فتح قلعه بنارو به تملیح اعیان و بزرگان لار پرداخت و توانست بسیاری از آنها را با خود همراه کند (اسکندر بیگ، ۱۳۸۷، ص ۶۱۷؛ بلان، ۱۳۷۵، ص ۱۴۸؛ Della Valle, 1628, p. 20). آنگاه آب‌انبارهای اطراف لار را ویران کرد (فلسفی، ۱۳۵۳، ج ۳، ص ۵۱۸). الله‌وردی‌خان با اقبال عمومی مردم روبرو شد زیرا به آنها وعده داده بود که با آنها بسیار خوب رفتار می‌شود (Della Valle, 1628, p. 20). با نزدیک شدن الله‌وردی‌خان، ابراهیم‌خان از در عذرخواهی درآمد و متعهد شد اموال و اسبابی که از تجار گرفته بود را باز فرستد؛ اما چون الله‌وردی‌خان از او خواست به دیدارش بیاید از ترس در قلعه لار پناه گرفت (اسکندر بیگ، ۱۳۸۷، ص ۶۱۷). پس از آنکه لشکریان فارس قلعه را محاصره نمودند، قاضی ابوالقاسم که از بزرگان لار بود به با برادرش به خدمت الله‌وردی‌خان رفت. ابراهیم‌خان از این واقعه ترسید و به صلح متمایل شد (استرآبادی، ۱۳۶۶، ص ۱۷۲). چون کار بر ابراهیم‌خان سخت شد سپهسالار خویش نوشادخان را با چند تن از سران لار نزد الله‌وردی‌خان فرستاد تا با تقدیم نقدینه و جواهر او را از تسخیر قلعه منصرف سازند. ولی چون این جمع به مجلس امیرالامرای فارس آمدند معلوم شد که در زیر قبا زره پوشیده‌اند و این امر که نشانی از بددلی و کید ایشان بود بر بدگمانی الله‌وردی‌خان افزود و او را در گرفتن قلعه مصمم‌تر ساخت. فرستادگان ابراهیم‌خان را به زنجیر کشید و به سواران خود فرمان حمله داد (فلسفی، ۱۳۵۳، ج ۳، ص ۵۱۸). شاه لار اندیشید که با قوای نامنظم و فقدان شهامت و جسارت کاری از پیش نخواهد برد. پس به دلخواه خویش، با مقداری غیر قابل تصور پول و جواهر که در طول سالیان گردآورده بود تسلیم شد (فیگوئرا، ۱۳۶۳، ص ۹۵). الله‌وردی‌خان، ابراهیم‌خان

فارس و خویشاوندانش بود کمک خواست. فالی قضیه را با الله‌وردی‌خان در میان گذاشت و الله‌وردی‌خان به بهانه‌ی کمک، بحرین را تصرف کرد (اقبال، ۱۳۲۸، ص ۷۷). اینکه الله‌وردی‌خان بلافاصله عازم بحرین شد به خوبی نشان می‌دهد که فکر تصرف بحرین از دیرباز در اندیشه شاه عباس بود و او به دنبال بهانه‌ای بود که به آن دست یابد. شاید الله‌وردی‌خان به اندیشه خود این کار را کرد اما می‌دانست که شاه آن را تایید می‌کند (بلو، ۱۳۹۶، ص ۱۲۲). هنگامی که آنتونیو دِگوا و فیگوئرا در سال‌های ۱۰۱۷ و ۱۰۲۳ ق از جانب پادشاه اسپانیا برای درخواست استرداد بحرین به ایران آمدند (اقبال، ۱۳۲۸، ص ۸۰)، شاه عباس به آنها پاسخ داد که این سرزمین را از دست پرتغالی‌ها درنیورده بلکه آنها بحرین را به زور از دست شاه هرمز درآورده‌اند، در حالی که این سرزمین جزو مستملکات ایران بوده و شاه هرمز نیز همیشه تحت فرمان امپراتوری ایران بوده است (دلواله، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۷۴۳). پس از آن الله‌وردی‌خان به سال ۱۰۱۰ ق عازم خطه لار شد (استرآبادی، ۱۳۶۶، ص ۱۷۲؛ وحید قزوینی، ۱۳۸۳، ص ۱۵۰).

فتح لار و تسلط بر مناطق مهم شمال خلیج فارس

پس از بی‌اعتنایی ابراهیم‌خان به درخواست‌های الله‌وردی‌خان جنگ اجتناب‌ناپذیر شد. الله‌وردی‌خان به جره کازرون و بعد به تنگه جک جک آمد که جمعی از لاریان را از آن محافظت می‌کردند. جنگ عظیمی رخ داد و شکست بر لاریان افتاد و الله‌وردی‌خان از آن گذر کرد (منجم، ۱۳۶۶، ص ۲۱۳). این تنگه همان مکانی است که دلواله نیز به آن اشاره دارد: «دولت لار به خاطر یک رشته کوه‌های مداوم و صخره‌ای که آن سرزمین را از بقیه جاها جدا می‌ساخت از جانب نیروهای ایرانی تا حد زیادی در امان بود. کوه‌هایی که تنها در مکان‌هایی مطمئن که در میان شیب‌های بسیار مرتفع و ناهموار مانند گذرگاه هستند، راه بسیار باریکی را برای رهگذران فراهم می‌کنند به طوری که شترهای بارکش فقط یکی یکی می‌توانند از آنجا بگذرند. از این‌رو، با مراقبت و دفاع از آن تنگه‌های ممتد که به وسیله گروهی اندک ممکن است، تمامی سرزمین‌های درونی‌تر به راحتی قابل دفاع و در امان می‌مانند» (Della Valle, 1628, p. 20). در طول زمان عوامل متعدد جغرافیایی و اقلیمی باعث محفوظ ماندن لار شده بود اما نبوغ الله‌وردی‌خان موفقیت وی را به همراه داشت. اول آنکه در حوالی لار به علت کمبود آب، غله و کشت و زرع وجود نداشت اما

فتح گمبرون و قدرت‌نمایی برابر پرتغالی‌ها

مدتی پس از فتح لار تلاش‌های شاه عباس برای دستیابی به مناطقی که در گذشته تحت نفوذ مستقیم لار قرار داشتند آغاز شد. اکنون نوبت به گمبرون رسیده بود. استعمارگران پرتغالی پس از ورود به خلیج فارس و تصرف هرمز، بندر گمبرون را نیز تصرف کرده بودند. الله‌وردی‌خان پس از فتح لار درصدد تصرف آنجا برآمد اما موفق نشد. ده سال دیگر هنگامی که امامقلی‌خان^۳ به فرمان پدر گمبرون را در محاصره داشت با مرگ وی مواجه شد و ناچار به شیراز بازگشت. تا اینکه در سال (۱۰۲۳ ق) وی مجدداً به فرمان شاه عباس مامور تسخیر گمبرون شد و موفق شد پرتغالی‌ها را از آنجا بیرون براند (اقبال، ۱۳۲۸، ص ۸۱) و آنطور که دل‌واله نیز تاکید کرد اندکی بعد نام کمبرو^۴ به عباسی^۵ تغییر یافت» (Castellani, 1996, p. 44).

فتح هرمز و تکمیل برنامه شاه عباس

گفته شد که پیش از فتح لار، بحرین به تصرف نیروهای الله‌وردی‌خان درآمد. اما از آنجا که پس از فتح بحرین پرتغالی‌ها دائماً در فکر تصرف آن بودند الله‌وردی‌خان تصمیم گرفت هرمز را نیز تصرف کند (اقبال، ۱۳۲۸، ص ۸۰). اندیشه فتح هرمز را آنتونی شرلی به سر شاه عباس انداخت (ویلسون، ۱۳۴۸، ص ۱۶۳). علت به تاخیر افتادن فتح هرمز به دنبال فتح لار به این سبب بود که با وجودی که آنتونی شرلی می‌خواست ابریشم را از مسیر هرمز و گوا به اروپا برساند شاه عباس نگران بود که این ایده تجار ارمنی ابریشم را بیکار کند (بلو، ۱۳۹۶، ص ۱۵۳). اما سرانجام شاه عباس تصمیم گرفت فتح هرمز را به انجام برسد. وی هرمز و متعلقات آن را جزو میهن خود به شمار می‌آورد (بلان، ۱۳۷۵، ص ۱۴۷). وی به دفعات با بی‌اعتنایی به سفیران و فرستادگان شاه اسپانیا که مدعی استرداد بحرین بودند، درصدد بریدن پای پرتغالی‌ها از خلیج فارس بود. پرتغالی‌هایی که با حضور انگلیسی‌ها در خلیج فارس نیز مخالف بودند و این موضوع را بارها به اطلاع شاه رسانده بودند (دل‌واله، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۷۴۳؛ ج ۱، ص ۸۴۹، ج ۱، ص ۹۱۲؛ ج ۲، ص ۹۶۳). شاه عباس چاره‌ای جز فتح هرمز نداشت زیرا از میان مسیرهای تجاری خشکی موجود یکی از عراق و سوریه به مدیترانه می‌رسید و مسیر دیگر از آناتولی به استانبول بود. این مسیرها غیرقابل استفاده بودند و شاه در اندیشه مسیری بود که عثمانی‌ها را دور بزند. از آنجا که طی مسیر گیلان،

را که فرار کرده و سرگردان بود و بیم آن می‌رفت به دست مردم کشته شود، به چنگ آورد» (DellaValle, 1628, p. 20). «الله‌وردی‌خان از وی سه تن از زنانش و پنج میلیون طلا گرفت» (DeGueva, 1646, p. 50) پس از تسلیم شهر، الله‌وردی‌خان فرمان داد برج کیخسرو و قلعه و حصار شهر را به کل منهدم ساختند و قاضی ابوالقاسم لاری را مسوول مهمات و کیوان بیگ را حاکم و داروغه لار نمود. الله‌وردی‌خان فرزندش الله‌قلی‌بیگ را به جای خود در شیراز گذاشت و همراه با ابراهیم‌خان از راه یزد عازم بلخ شد تا در آنجا به شاه عباس بپیوندد (منجم، ۱۳۶۶، ص ۲۱۵). تاریخ این فتح را چنین به نظم درآوردند:

چو الله ویردی به فرمان شاه تهمتن صفت بر تگاور نشست
به نیروی بازوی کیخسروی درآورد دارالامان را به دست
چو رستم به سر پنجه پردلی گشود آنچه گرگین میلاد بست
طلب کردم از عقل تاریخ آن بگفتا طلسم کیانی شکست
(معصوم، ۱۳۵۱، ص. ۴۵).

الله‌وردی‌خان، ابراهیم‌خان و غنایم بی‌شماری را به شاه تحویل داد. ابراهیم‌خان با ابراز ندامت از اعمال گذشته، پیشنهاد داد که اگر شاه او را دوباره به منصب قبلی بازگرداند، به عنوان صاحب‌منصب او عمل کرده و مطیع و تابع خواهد بود. شاه عباس او را بدون تشریفات مرخص کرد و دستور داد که همراه با الله‌وردی‌خان به شیراز بازگردد. مشهور است که در راه بازگشت، الله‌وردی‌خان شاید به دستور شاه عباس یا خودسرانه، برای اینکه سرزمین مفتوح لار برایش باقی بماند، ابراهیم‌خان را مسموم کرد. در هرصورت او ناگهان بیمار یا دق‌مرگ شد و سرزمینش تحت حکومت قدرتمند عباس و زیر تاج ایران^۲ به الله‌وردی‌خان داده شد که اینک فرزند وی در مصدر کار است (DellaValle, 1628, p. 25). ابراهیم‌خان در سی و پنج سالگی درگذشت (اسکندریبگ، ۱۳۸۷، ص ۶۱۸) استرآبادی تاریخ مرگ ابراهیم‌خان را همراه با تنی چند از دیگر بزرگان مثل میرزا یعقوب دستغیب و مولانا موسی شوشتری در سال (۱۰۱۱ ق) و در سفر به خراسان می‌داند (استرآبادی، ۱۳۶۶، ص ۱۷۵).

4. Combru
5. Abbassi

۱. عبارت طلسم کیانی شکست، به حروف ابجد ۱۰۱۰ می‌شود.

2. Corona di Persia

۳. تصویر شماره ۲ پیوست

پرداخت کند و مناطق دبی و جلفار و سرزمین‌های اطراف هم تحت سلطه ایران باقی بماند. امامقلی‌خان پذیرفت و در فوریه سال (۱۰۳۰ق/ ۱۶۲۱م) جلفار و دوی بوسیله شاه ایران گرفته شد. امامقلی خان خمیس را به شیراز دعوت کرد اما او گریخت. میرزین‌الدین و سیسی به شیراز رفتند و امامقلی‌خان آنها را به مغستان فرستاد و در آنجا، سیسی به میرزین‌الدین اعلام کرد که حاکم دیگری به سرزمین‌های عربی فرستاده شده است. میرزین‌الدین دولت را به حاکم جدید تحویل داد و مانند یک سرباز با آنها روانه عربستان شد. پرتغالی‌ها سپاهی به نزدیکی دوی فرستادند و با کمک اعراب بومی، قزلباشان را تحت فشار قرار دادند. میرزین‌الدین با عذرخواهی از فرمانده پرتغالی روی فریرا داندرادا^{۱۱} ابراز داشت که همراهی وی با ایرانیان برای رهایی از تعدیات شیخ خمیس بوده است و اینک می‌خواهد تحت فرمان پرتغالی‌ها قرار گیرد. فریرا وی را برای نبرد با ایرانیان به جزیره قشم^{۱۲} برد. فریرا که به دنبال آب قشم بود هنگامی که با امتناع ایرانیان مواجه شد به ساختن قلعه‌ای در قشم دست زد که برایش مجازات سنگینی به همراه داشت؛ زیرا سپاه عظیمی از ایرانیان به کمک ناوگان انگلیسی اعزام شد که پس از نه ماه محاصره، فریرا شکست خورد و توسط انگلیسی‌ها دستگیر گردید. میرزین‌الدین نیز به ایرانیان تحویل شد چون توافق شده بود که مسیحیان در اختیار انگلیسی‌ها و مسلمانان در اختیار امامقلی‌خان قرار گیرند (Castellani, 1996, p. 44). در حقیقت انگلیسی‌ها به اغوای تجارت ابریشم به یاری ایرانیان آمدند. پس از خونریزی بسیار ایرانیان هرمز را در اول می ۱۶۲۲م تصاحب کردند (Crasso, 1683, p. 92). فتح هرمز در ۲۳ آوریل ۱۶۲۲م به انجام رسید (هوشنگ مهدوی، ۱۳۵۵، ص ۸۹). امامقلی‌خان که میرزین‌الدین را عامل همه این شورش‌ها می‌دانست، به دامادش شیخ سیسی تحویل داد تا او را به قتل رساند. ایرانیان و انگلیسی‌ها، هرمز را نیز تصرف کردند و محمدشاه تسلیم ایرانیان شد. دوی، جلفار و سرزمین‌های عربی نیز در دست شیخ خمیس باقی ماند (Castellani, 1996, p. 44) و به اطاعت از ایرانیان سر نهادند زیرا دل‌واله می‌نویسد: «وقتی در بندر کمبرو بودم پسر خمیس را دیدم که با هدایایی از جانب پدرش به نزد سوندوک^{۱۳} حاکم هرمز آمد که در آن زمان در بندر کمبرو اقامت داشت و جزایر قشم و هرمز و سپاهیان و سایر فرمانروایان فرودست

هشترخان و جنوب روسیه بسیار سخت بود؛ تنها مسیر خلیج فارس باقیمانده بود که امرای لار و پرتغالی‌ها مانع این امر بودند (وئوقی، ۱۳۸۰، ص ۳۸۲). همچنین بندر جرون محل نزول قوافل لار و مرکز تجارت بین هرمز و خشکی بود. جرون از متعلقات خوانین نیمه مستقل لارستان بود و بر سر آن بین خوانین لار و ملوک هرمز جنگ بود (اقبال، ۱۳۲۸، ص ۸۰) و تسلط بر چنین مناطقی ناگزیر بود. شاه عباس که به دنبال بهانه‌ای برای نبرد با پرتغالی‌ها بود «با دنبال کردن امیال قدیمی و تلاش‌های جدید برای تصرف هرمز، خان لار قنبریگ^۱ را وادار کرد که خراج قدیمی را که از زمان آفونسو دآلبوکوک^۲ به آنجا متوقف شده بود طلب کند» (Y Sousa, 1675, V3, p. 355). زیرا در قدیم خوانین لار بر پادشاهان هرمز ریاست داشتند اما در دوره تسلط پرتغالی‌ها ورق برگشت. لاری‌ها در پی تصرف هرمز برآمدند اما پرتغالی‌ها به یاری شاه هرمز آمدند و قلعه شمیل را هم تصرف کردند (ویلسون، ۱۳۴۸، ص ۱۴۲). شاه ایران کاروان‌ها را متوقف کرد و با زندانی کردن برخی از بازرگانان پرتغالی که در آن بودند، دشمنی‌ها آشکار شد. شاه‌عباس وقتی دید که پرتغالی‌ها قرارداد مدنظر او برای خرید ابریشم را نپذیرفتند، درباره آن با جیمز اول پادشاه انگلستان به توافق رسید و با او برای فتح هرمز هم‌پیمان شد (Y Sousa, 1675, V3, p.355).

روند درگیری با پرتغالی‌ها که با فتح بحرین و توقف کاروان‌های تجاری آنها توسط ماموران دولت صفوی آغاز شده و با فتح کمبرون ادامه یافته بود، با تصرف قشم و هرمز به وسیله ایرانیان به پایان رسید و پرتغالی‌ها برای همیشه از خلیج فارس اخراج شدند. هنگامی که در پی ضعف محمودشاه^۳ (ح: ۱۰۳۲-۱۰۱۹ق) آخرین شاه هرمز، اعراب دوی و جلفار از او تبعیت نکردند و و باج مرسوم را نپرداختند وی با اعزام میرزین‌الدین^۴ نامی آنها را به اطاعت واداشت. اعراب وی را نپذیرفتند و سید خمیس^۵ فرمانده شورشیان برای مقابله با میرزین‌الدین از امامقلی‌خان حاکم شیراز استمداد جست و قول داد که اعراب خراج‌گزار شاه ایران باشند. سید خمیس در بندر نخیلو^۶ لنگر انداخت. از سوی دیگر میرزین‌الدین نیز که امیدی به کمک شاه هرمز و پرتغالی‌ها نداشت، عازم مغستان^۷ گردید و از دامادش شیخ سیسی^۸ والی ایالت مینا^۹ و شمیل^{۱۰}، خواست از خان شیراز بخواهد شیخ خمیس را دستگیر نماید. میرزین‌الدین متعهد شد خراجی بیشتر از خمیس

8. Sceich Sisi
9. Mina
10. Scemil
11. Ruy Freyra de Andrada
12. Kesciome
13. Sevenduk

1. Canberbeque
2. Afonso de Albuquerque
3. Muhammed Sciah
4. Mir Zein-eddin
5. Seid Chamis
6. Nachilu
7. Moghistan

اقبال، عباس. (۱۳۲۸). *مطالعاتی در باب بحرین و جزایر و سواحل خلیج فارس*. مجلس.

بایوردیان، واهان. (۱۳۷۵). *نقش ارامنه ایرانی در تجارت بین‌المللی تا پایان سده ۱۷ میلادی*. مترجم: ادیک باغدادساریان. مولف. بلان، لوسین لویی. (۱۳۷۵). *زندگی شاه عباس*. مترجم: ولی‌الله شادان. اساطیر.

بلو، دیوید. (۱۳۹۶). *شاه عباس پادشاه بیرحمی که به اسطوره بدل گشت*. مترجم: خسرو خواجه‌نوری. امیرکبیر.

پورشریعتی، پروانه. (۱۳۹۸). *زوال و فروپاشی ساسانیان*. مترجم: خشایار بهاری. فرزانه.

ترکمان، اسکندریگ. (۱۳۸۷). *تاریخ عالم آرای عباسی*. مصحح: ایرج افشار. امیرکبیر.

حسینی استرآبادی، سیدحسین بن مرتضی. (۱۳۶۶). *تاریخ سلطانی از شیخ صفی تا شاه صفی*. مصحح: احسان نراقی. علمی.

دلاواله، پیتر. (۱۳۸۰). *سفرنامه پیتر دلاواله*. مترجم: محمود بهفروزی. قطره.

رهربرن، کلاوس میثائیل. (۱۳۵۷). *نظام ایالات در دوره صفویه*. مترجم: کیکاووس جهاننداری. بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

زامباور، ادوارد فون. (۱۳۵۶). *نسب نامه خلفا و شهریاران و سیر تاریخی حوادث اسلام*. مترجم: محمد جواد مشکور. خیام.

فلسفی، نصرالله. (۱۳۵۳). *زندگانی شاه عباس اول*. دانشگاه تهران. فیگوئرا، دن گارسیا دسیلوا. (۱۳۶۳). *سفرنامه دن گارسیا د سیلوا فیگوئرا*.

مترجم: غلامرضا سمعی. نشر نو. معصوم، میرزا محمد. (۱۳۵۱). *تاریخ سلاطین صفویه*. مصحح: سید

امیرحسن عابدی. بنیاد فرهنگ ایران. منجم باشی. (۱۳۹۳). *صحائف الاخیار فی وقایع الاثار*. مترجم: نصرت‌الله ضیایی. مهراندیش.

منجم، ملاجلال الدین. (۱۳۶۶). *تاریخ عباسی یا روزنامه ملاجلال*. مصحح: سیف‌الله وحیدنیا. وحید.

واله اصفهانی، محمد یوسف. (۱۳۷۲). *خلد برین ایران در روزگار صفویان*. مصحح: میرهاشم محدث. بنیاد موقوفات دکتر افشار.

وثوقی، محمد باقر. (۱۳۸۰). *تاریخ مهاجرت اقوام در خلیج فارس: ملوک هرمز*. دانشنامه فارس.

وثوقی، محمد باقر، رحمانی، صادق، عابدی‌راد، منوچهر و تقوی، کرامت‌الله. (۱۳۸۵). *تاریخ مفصل لارستان*. سازمان اسناد و کتابخانه ملی.

وحید قزوینی، محمد طاهر. (۱۳۸۳). *تاریخ جهان آرای عباسی*. مصحح: سید سعید میر محمد صادق. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

ویلسون، سر آرنولد تالبوت. (۱۳۴۸). *خلیج فارس*. مترجم: محمد سعیدی. بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

هربرت، توماس. (۱۴۰۰). *سفرنامه هربرت و گزارش رابرت استودارت*. مترجم: حسن جوادی، ویلم فلور. آبادبوم.

زیر نظر وی بودند. این را در کارت امروز یعنی ۲ اکتبر ۱۶۲۲ من پیتر دلاواله زائر به دست خودم می‌نویسم. بندر کمبرو» (Castellani, 1996, p, 44).

نتیجه‌گیری

فتح لار و انضمام آن به قلمرو صفویان که در زمان شاه عباس اول انجام گرفت در واقع تحقق برنامه درازمدت شاه عباس برای تسلط بر راه‌های تجاری منتهی به خلیج فارس و کنترل تجارت دریایی برای رهایی از مسیرهای زمینی تجارت عبوری از قلمرو عثمانی بود. شاه عباس به دنبال الحاق سرزمین‌های شمال خلیج فارس به قلمرو خویش بود اما نمی‌خواست بدون علتی موجه به مناطقی حمله برد که اخبار آن در سراسر دنیا انعکاس می‌یافت چرا که حضور گسترده سفرا و نمایندگان خارجی در پایتخت و اقامتگاه‌های او هر حرکت وی را زیر ذره‌بین قرار می‌داد و نگاه منفی نسبت به او را در میان بازرگانان خارجی سبب می‌شد. سرانجام اقدامات خصمانه ابراهیم‌خان حاکم لار در مواجهه با تاجر ونیزی این فرصت را در اختیار وی گذاشت تا به این هدف جامه عمل بپوشاند. شاه عباس که ونیزیان را رقیب پرتهالی‌ها می‌دانست احترام ویژه‌ای برای تاجر ونیزی قائل بود و بارها در نامه‌هایی به وسیله سفیرانش به دولت ونیز اعلام داشت که اجازه نمی‌دهد به اندازه‌ی مویی به تاجران ونیزی ستم روا داشته شود. حضور آگاهانه بازرگان ونیزی برای تظلم به دربار شاه نمایانگر رابطه مطلوب شاه عباس با ونیزیان بود و شاه می‌دانست اگر اقدام قاطعی صورت ندهد چه بسا پای بازرگانان اروپایی از ایران بریده شود. شاه عباس به این بهانه و برای جلوگیری از تکرار چنین اعمالی و تحقق رویاهای دیرینه‌اش یعنی تسلط بر نقاط کلیدی تجارت دریایی در شمال و جنوب خلیج فارس، ضمن تصرف بحرین و لار این مناطق را تحت نظارت مستقیم حاکم فارس قرار داد. سپس گمبرون را تصرف کرد و بعداً با ادعای اینکه هرمز از دیرباز تحت فرمان حاکم لار بوده است با کمک انگلیسی‌ها آن جزیره را نیز به سرزمین ایران بازگرداند. اینک با خیال راحت می‌توانست آنچه را می‌خواست دنبال کند.

منابع

فارسی

افوشته‌ای نطنزی، محمود بن هدایت‌الله. (۱۳۷۳). *نقاوه الاثار فی ذکر الاخیار*. مصحح: احسان اشراقی. علمی و فرهنگی.

هوشنگ مهدوی، عبدالرضا. (۱۳۵۵). تاریخ روابط خارجی ایران از ابتدای صفویه تا پایان جنگ جهانی دوم. امیرکبیر.

- Berchet, Guglielmo. (1865). *La Repubblica di Venezia e la Persia*. G.B. Paravia e comp.
- Castellani, Aldo (1996), *Pietro della Valle: Estratti dal diario inedito*, FBanca dati: nuovorinascimento.org.
- Code of Canon Law :https://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/cic_index_en.html.
- Crasso, Lorenzo. (1683). *Elogi di Capitani Illustri*. Presso Combi ,e la noi.
- De Gouvea, P.Fr. Anthoine. (1646). *Relattion des grandes guerres et victories obtenus par le Roy de pesce Cha Abbas contre los empereurs de Turquie Mahomet et Achmet son fils*. Nicolas Loyselet press.
- Della Valle, Pietro (1628). *Delle conditioni di Abbas re di Persia*. libris sebatiani Tengenageli.
- Della valle, Pietro (1380 SH/ 2001 AD). *Safarnameh Pietro della Valle. [Les fameux voyages de Pietro della Vallé, gentil-homme romain, surnommé l'illustre voyageur]*. Translated by: Mahmud Behforuzi. Ghatreh. [In Persian].
- Eghbal, Abbas (1328 SH/ 1949 AD). *Motale-ati darbarez-e Bahrain va savahel-e Qalij-e Fārs*. Majles. [In Persian].
- Falsafi, Nasrollah (1353 SH/ 1974 AD). *Zendegani-e Šah Abbas-e aval*. Dānešgah-e Tehran. [In Persian].
- Figueroa, Don Garcia de Silva (1363 SH/ 1984 AD). *Safarnameh Don Garcia de Silva Figueroa. [L'Ambassade de D. Garcia de Silva Figueroa en perse]*. Translated by: Gholamreza Sami-ei. Nashr-e no. [In Persian].
- Herbert, Thomas (1400 SH/ 2021 AD). *Safarnameh Thomas Herbert. [Description of the Persian Monarchy, now being the Orientall]*. Translated by: Hassan Javadi, Willem Floor. Abadboom. [In Persian].
- Hoseini-e Asatarabadi, Seyad Hossein ibn Mortaza (1366 SH/ 1987 AD). *Tarik-e Sultani az Šek Safi ta Šah Safi*. Ehsan Naraqī, (Ed.). Elmi. [In Persian].
- Houšang Mahdavi, Abdorreza (1355 SH/ 1976 AD). *Tarik-e ravabet kareji-e Irān*. Amirkabir. [In Persian].
- Masoum, Mirza Mohammad (1351 SH/ 1972 AD). *Tarik-e salatin-e Safawiyye*. Seyed Amir Hassan Abedi, (Ed.). Bonyad-e Farhang-e Irān. [In Persian].
- Monajem Baši (1393 SH/ 2004 AD). *Sahayef - ol - akhbar*. Translated by: Nosrat Allah Ziaei. Mehrandiš. [In Persian].
- Monajem, Mulla Jalal Aldin (1366 SH/ 1987 AD). *Rūznāme-ye mollā-jalāl*. Seyf Allah Vahidnia, (Ed.). Vahid. [In Persian].
- Osborne, Thomas (1745). *Collection of Voyages and Travels*.(vol 1). London. (n. p.).
- References (Bibliography-Romanized)**
- Afušta i Natanzi, Mahmoud ibn Hedayat Allah (1373 SH/ 1994 AD). *Noqawat al athar Fi dhekr-al akhyar*. Ehsan Ešraqi, (Ed.). Elmi va Farhangi. [In Persian].
- Baybordian, Vahan (1375 SH/ 1996 AD). *Nagš-e Aramene Irāni dar tejarat-e beynolmelalli ta payan-e sadeh 17 miladi*. Translated by: Edik Baghdasaryan. Moalleg. [In Persian].
- Bellan, Lucien Louis (1375 SH/ 1996 AD). *Zendegani-e Šah Abbas. [Chah Abbas I, sa vie, son histoire]*. Translated by: Vali Allah Šadan. Asatir. [In Persian].
- Berchet, Guglielmo (1865). *La Repubblica di Venezia e la Persia*. G.B. Paravia e comp.
- Blow, David (1396 SH/ 2017 AD). *Šah Abbas Padišah-e birahmi ke be ostureh badal gašt. [Shah Abbas : the Ruthless King who became an Irānian Legend]*. Translated by: Khosro Kajenoori. Amirkabir. [In Persian].
- Castellani, Aldo (1996), *Pietro della Valle: Estratti dal diario inedito*, FBanca dati: nuovorinascimento.org.
- Code of Canon Law: https://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/cic_index_en.html.

- Pour šari-ati, Parvaneh (1398 SH/ 2019 AD). *Zaval va forupaši-e Sasanian. [Decline and Fall of the Sasanian Empire]*. Translated by: Kašayar Bahari. Farzan. [In Persian].
- Rohrborn, Klaus Michael (1357 SH/ 1978 AD). *Nezam-e eyalat dar doreye Safawiyye. [Provinzen und Zentralgewalt Persiens im 16. und 17. Jahrhundert]*. Translated by: Keykavous Jahandari. Bongah-e Tarjomeh va Nashr-e Ketāb. [In Persian].
- Rota, Giorgio (2009). *Under Two Lions. On the Knowledge of Persia in the Republic of Venice (ca. 1450-1797)*. (n. p)
- Turkoman, Eskandar Beg (1387 SH/ 2008 AD). *Tārīx-e 'ālam-ārā-ye 'abbāsī*. Iraj Afšar, (Ed.). Amirkabir. [In Persian].
- Vahid Qazvini, Mohammad Taher (1383 SH/ 2004 AD). *Tarik-e jahan aray-e Abbasi*. Seyed Saeid Mir Mohammad Sadegh (Ed.). Pajhūhešgāh-e Olum-e Ensāni va Moṭāle'āt-e Farhangi. [In Persian].
- Valeh-e Isfahani, Mohammad Yusof (1372 SH/ 1993 AD). *Kold-e barin-e Irān dar roozgare Safawiyan*.

- Mir Hašem Mohaddes, (Ed.). Bonyad-e moghoofate doctor Afšar. [In Persian].
- Vossoghi, Mohammad Bagher (1380 SH/ 2001 AD). *Tarik-e mohajerat-e aghvam dar Kalij-e Fārs: moluk-e Hormoz*. Dānešnāme-ye Fars. [In Persian].
- Vossoghi, Mohammad Bagher, Rahmani, Sadegh, Abedirad, Manouchehr & Taghavi, Keramat Allah (1385 SH/ 2006 AD). *Tarik-e mofassal-e Laristan. Sāzmān-e asnād va ketābkāne-ye melli-e irān*. [In Persian].
- Willson, Sir Arnold Talbot (1348 SH/ 1969 AD). *Kalij-e Fārs. [the Persian gulf]*. Translated by: Mohammad Saeidi. Bongah-e tarjome va Nashr-e Ketāb. [In Persian].
- Y Sousa, Manuel de Faria (1675). *Asia Portuguesa*. (Tomo III). Officina de Antonio Craesbeeck.
- Zambaur, Edward Von (1356 SH/ 1977 AD). *Nasabnameh kolafa va Šahryaran. [Islamic Empire - Kings and Rulers - Genealogy]*. Translated by: Mohammad Javad Maškoor. Kayam. [In Persian].

تصاویر

Imamcūlī Beig General de' Persiani.

۲. تصویر امامقلی خان
برگرفته از کتاب *Elogi di Capitani Illustri*

Chā Abbas Rē di Persia.

۱. تصویر شاه عباس
برگرفته از کتاب *Elogi di Capitani Illustri*